

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 23ης Νοεμβρίου 2023*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Σύμβαση καταναλωτικής πίστης – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Σημαντική ανισορροπία – Κόστος της πίστωσης εκτός των τόκων – Άρθρο 7, παράγραφος 1 – Αναγνωριστική αγωγή – Έννομο συμφέρον – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας – Συνέπειες»

Στην υπόθεση C-321/22,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Sąd Rejonowy dla Warszawy – Śródmieście w Warszawie (πρωτοβάθμιο δικαστήριο Βαρσοβίας – κεντρικός τομέας της Βαρσοβίας, Πολωνία) με απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2022, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 5 Μαΐου 2022, στο πλαίσιο της δίκης

ZL,

KU,

KM

κατά

Provident Polska S.A.,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Κ. Λυκούργο, πρόεδρο τμήματος, Ο. Spineanu-Matei (εισηγήτρια), J.-C. Bonichot, S. Rodin και L. S. Rossi, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Pikamäe

γραμματέας: M. Siekierzyńska, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 30ής Μαρτίου 2023,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πολωνική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Provident Polska S.A., εκπροσωπούμενη από την M. Modzelewska de Raad, adwokat, τον A. Salbert και τον B. Wodzicki, radcowie prawni,
- η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna, την M. Kozak και την S. Żyrek,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την M. Brauhoff και τον N. Ruiz García,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 22ας Ιουνίου 2023,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 1, του άρθρου 6, παράγραφος 1, και του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο τριών ένδικων διαφορών μεταξύ του ZL, του KU και του KM αντίστοιχα, αφενός, και της Provident Polska S.A., αφετέρου, σχετικά με το κύρος διαφόρων ρητρών που περιέχονται σε συμβάσεις καταναλωτικής πίστης τις οποίες οι ZL, KU και KM συνήψαν με την Provident Polska ή με άλλη εταιρία στα δικαιώματα της οποίας υπεισήλθε η τελευταία.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ορίζει τα εξής:
«Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.»
- 4 Το άρθρο 4 της οδηγίας αυτής προβλέπει τα ακόλουθα:
«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

5 Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

6 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

7 Το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

Το πολωνικό δίκαιο

Ο αστικός κώδικας

8 Ο ustawa – Kodeks cywilny (νόμος περί αστικού κώδικα), της 23ης Απριλίου 1964 (Dz. U. αριθ. 16, θέση 93), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των διαφορών της κύριας δίκης (στο εξής: αστικός κώδικας), ορίζει στο άρθρο 58 τα εξής:

«§ 1. Δικαιοπραξία η οποία είναι αντίθετη προς τον νόμο ή αποβλέπει στην καταστρατήγηση του νόμου είναι άκυρη, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά από άλλη σχετική διάταξη, ιδίως αν προβλέπεται ότι οι άκυροι όροι της δικαιοπραξίας αντικαθίστανται από τις σχετικές διατάξεις του νόμου.

§ 2. Δικαιοπραξία αντίθετη προς τους κανόνες της κοινωνικής συμβίωσης είναι άκυρη.

§ 3. Αν ένα μόνο μέρος της δικαιοπραξίας είναι άκυρο, τα υπόλοιπα μέρη της δικαιοπραξίας παραμένουν σε ισχύ, εκτός αν από τις περιστάσεις προκύπτει ότι η δικαιοπραξία δεν θα είχε πραγματοποιηθεί ελλείψει των άκυρων όρων.»

9 Το άρθρο 385¹, παράγραφοι 1 και 2, του κώδικα αυτού ορίζει τα εξής:

«§ 1. Οι ρήτρες σύμβασης που συνάπτεται με καταναλωτή οι οποίες δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή εάν διαμορφώνουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του κατά τρόπο που αντιβαίνει στα χρηστά ήθη και θίγει σοβαρά τα συμφέροντά του (μη επιτρεπτές συμβατικές ρήτρες). Αυτό δεν ισχύει για τις ρήτρες που

καθορίζουν τις κύριες παροχές των συμβαλλομένων μερών, ιδίως την τιμή ή την αμοιβή, εφόσον είναι διατυπωμένες με σαφήνεια.

§ 2. Εάν μια συμβατική ρήτρα δεν είναι δεσμευτική για τον καταναλωτή σύμφωνα με την παράγραφο 1, η σύμβαση παραμένει κατά τα λοιπά δεσμευτική για τα συμβαλλόμενα μέρη.»

10 Το άρθρο 405 του εν λόγω κώδικα προβλέπει τα εξής:

«Όποιος αποκόμισε περιουσιακό όφελος χωρίς νόμιμη αιτία με ζημία άλλου υποχρεούται να αποδώσει την ωφέλεια σε είδος και, αν αυτό δεν είναι δυνατόν, να επιστρέψει την αξία της.»

11 Το άρθρο 410 του αστικού κώδικα έχει ως ακολούθως:

«1. Οι διατάξεις των προηγούμενων άρθρων έχουν ιδίως εφαρμογή σε περίπτωση αχρεωστήτως καταβληθείσας παροχής.

2. Η παροχή είναι αχρεώστητη αν αυτός που την εκπλήρωσε δεν υπείχε γενικώς υποχρέωση ή δεν υπείχε υποχρέωση έναντι του προσώπου προς το οποίο κατέβαλε, ή αν εξέλιπε η αιτία της παροχής ή δεν επιτεύχθηκε ο επιδιωκόμενος σκοπός της, ή αν η δικαιοπραξία από την οποία πηγάζει η υποχρέωση παροχής ήταν άκυρη και δεν κατέστη έγκυρη μετά την εκπλήρωση της παροχής.»

12 Κατά το άρθρο 720, παράγραφος 1, του κώδικα αυτού:

«Με τη σύμβαση δανείου, ο δανειστής αναλαμβάνει την υποχρέωση να μεταβιβάσει στον δανειολήπτη κατά κυριότητα ορισμένο χρηματικό ποσό ή πράγματα που καθορίζονται μόνον κατ' είδος, ο δε δανειολήπτης αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποδώσει το ίδιο χρηματικό ποσό ή την ίδια ποσότητα πραγμάτων του αυτού είδους και της αυτής ποιότητας.»

Ο κώδικας πολιτικής δικονομίας

13 Ο ustawa – Kodeks postępowania cywilnego (νόμος περί κώδικα πολιτικής δικονομίας), της 17ης Νοεμβρίου 1964 (Dz. U. αριθ. 43, θέση 296), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των διαφορών της κύριας δίκης (στο εξής: κώδικας πολιτικής δικονομίας), προβλέπει στο άρθρο 189 τα εξής:

«Ο ενάγων δύναται να ζητήσει από το δικαστήριο να αναγνωρίσει την ύπαρξη ή μη έννομης σχέσεως ή δικαιώματος, υπό την προϋπόθεση ότι έχει έννομο συμφέρον προς τούτο.»

14 Κατά το άρθρο 316, παράγραφος 1, του κώδικα αυτού:

«Μετά το πέρας της επ' ακροατηρίου συζητήσεως, το δικαστήριο εκδίδει την απόφασή του, με βάση την κατάσταση ως έχει κατά το πέρας της επ' ακροατηρίου συζητήσεως· ειδικότερα, το γεγονός ότι μια οφειλή κατέστη απαιτητή κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας δεν αποκλείει απόφαση με την οποία να διατάσσεται η πληρωμή της.»

Ο νόμος περί καταναλωτικής πίστης

- 15 Ο ustawa o kredycie konsumenckim (νόμος περί καταναλωτικής πίστης), της 12ης Μαΐου 2011 (Dz. U. αριθ. 126, θέση 715), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των διαφορών της κύριας δίκης, ορίζει στο άρθρο 3 τα εξής:

«1. Ως “σύμβαση καταναλωτικής πίστης” νοείται η σύμβαση πίστωσης για ποσό μικρότερο των 255 550 [πολωνικών ζλότι (PLN)] ή το αντίστοιχο ποσό σε άλλο νόμισμα, πλην του νομίσματος της Πολωνίας, το οποίο χορηγεί ή υπόσχεται να χορηγήσει σε καταναλωτή ο δανειστής στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του.

2. Ως σύμβαση καταναλωτικής πίστης νοείται, μεταξύ άλλων:

1) η σύμβαση δανείου·

[...]».

- 16 Το άρθρο 30, παράγραφος 1, του νόμου αυτού, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των διαφορών της κύριας δίκης, ορίζει τα εξής:

«Η σύμβαση καταναλωτικής πίστης πρέπει να διευκρινίζει:

[...]

3) τη διάρκεια της σύμβασης·

[...]

8) τους όρους και τις προθεσμίες καταβολής των δόσεων για την εξόφληση της πίστωσης [...]

[...]».

Οι διαφορές της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 17 Οι ZL, KU και KM συνήψαν συμβάσεις καταναλωτικής πίστης με την Provident Polska ή με άλλη εταιρία στα δικαιώματα της οποίας υπεισήλθε η Provident Polska.
- 18 Η σύμβαση που συνήφθη με τον ZL στις 11 Σεπτεμβρίου 2019 αφορά δάνειο ύψους 8 100 PLN (περίπου 1 810 ευρώ), με ετήσιο επιτόκιο 10 %. Σύμφωνα με τη σύμβαση αυτή, το οφειλόμενο ποσό ανέρχεται, συνολικά, σε 15 531,73 PLN (περίπου 3 473 ευρώ) και πρέπει να εξοφληθεί σε 90 εβδομαδιαίες δόσεις ύψους, κατά προσέγγιση, 172 PLN (περίπου 38 ευρώ).
- 19 Το συνολικό οφειλόμενο ποσό περιλαμβάνει, πέραν του δανεισθέντος ποσού των 8 100 PLN (περίπου 1 810 ευρώ), συνολικό κόστος του δανείου που βαρύνει τον δανειολήπτη ύψους 7 431,73 PLN (περίπου 1 662 ευρώ). Το συνολικό αυτό κόστος αποτελείται, αφενός, από τόκους ύψους 1 275,73 PLN (περίπου 285 ευρώ) και, αφετέρου, από έξοδα εκτός τόκων ύψους 6 156 PLN (περίπου 1 377 ευρώ), ήτοι «προμήθεια εκταμίευσης» ύψους 4 050 PLN (περίπου 906 ευρώ), «έξοδα φακέλου» ύψους 40 PLN (περίπου 9 ευρώ) και «έξοδα ευέλικτου προγράμματος αποπληρωμής» ύψους 2 066 PLN (περίπου 462 ευρώ).

- 20 Το εν λόγω «ευέλικτο πρόγραμμα αποπληρωμής», το οποίο όφειλε να αποδεχθεί ο δανειολήπτης, περιλαμβάνει δύο πτυχές. Αφενός, παρέχει στον δανειολήπτη, υπό ορισμένους όρους, τη δυνατότητα να αναβάλει την καταβολή τεσσάρων, κατ' ανώτατο όριο, δόσεων, οι οποίες μεταφέρονται στο τέλος της κανονικής περιόδου αποπληρωμής, χωρίς αύξηση των τόκων. Αφετέρου, περιλαμβάνει «εγγύηση άρσης της υποχρέωσης αποπληρωμής», με την οποία ο δανειστής παραιτείται από κάθε απαίτηση που εξακολουθεί να οφείλεται βάσει της σύμβασης δανείου σε περίπτωση θανάτου του δανειολήπτη κατά τη διάρκεια της σύμβασης.
- 21 Σύμφωνα με το σημείο 6.a της εν λόγω σύμβασης δανείου, η εξόφληση των 90 εβδομαδιαίων δόσεων γίνεται αποκλειστικά με καταβολή μετρητών σε υπάλληλο του δανειστή, κατά τις επισκέψεις του υπαλλήλου στην κατοικία του δανειολήπτη.
- 22 Η σύμβαση που συνήφθη με τον ΚΥ στις 13 Οκτωβρίου 2020 αφορά δάνειο ύψους 6 240 PLN (περίπου 1 395 ευρώ), με ετήσιο επιτόκιο 7,2 %. Το ποσό αυτό αποτελείται από το ποσό των 6 000 PLN (περίπου 1 342 ευρώ) το οποίο καταβλήθηκε σε μετρητά και από το ποσό των 240 PLN (περίπου 53 ευρώ) το οποίο, όπως διευκρινίζεται στη σύμβαση, κατατέθηκε σε λογαριασμό σύμφωνα με τις οδηγίες του δανειολήπτη που περιλαμβάνονται στην αίτηση δανείου. Βάσει της εν λόγω σύμβασης, το οφειλόμενο ποσό ανέρχεται, συνολικά, σε 9 450,71 PLN (περίπου 2 113 ευρώ) και πρέπει να εξοφληθεί σε 60 εβδομαδιαίες δόσεις ύψους, κατά προσέγγιση, 157 PLN (περίπου 35 ευρώ).
- 23 Το συνολικό οφειλόμενο ποσό περιλαμβάνει, πέραν του δανεισθέντος ποσού των 6 240 PLN (περίπου 1 395 ευρώ), συνολικό κόστος του δανείου που βαρύνει τον δανειολήπτη ύψους 3 210,71 PLN (περίπου 718 ευρώ). Το συνολικό αυτό κόστος αποτελείται, αφενός, από τόκους ύψους 385,87 PLN (περίπου 86 ευρώ) και, αφετέρου, από έξοδα εκτός τόκων ύψους 2 824,84 PLN (περίπου 632 ευρώ), ήτοι «προμήθεια εκταμίευσης» ύψους 556,96 PLN (περίπου 125 ευρώ), «έξοδα φακέλου» ύψους 40 PLN (περίπου 9 ευρώ) και «έξοδα ευέλικτου προγράμματος αποπληρωμής» ύψους 2 227,88 PLN (περίπου 498 ευρώ).
- 24 Η εν λόγω σύμβαση προβλέπει ότι η εξόφληση των εβδομαδιαίων δόσεων γίνεται στην κατοικία του δανειολήπτη κατά τρόπο πανομοιότυπο με εκείνον που περιγράφεται στη σκέψη 21 της παρούσας απόφασης.
- 25 Η σύμβαση που συνήφθη με τον ΚΜ στις 7 Αυγούστου 2019 αφορά δάνειο ύψους 6 000 PLN (περίπου 1 343 ευρώ), με ετήσιο επιτόκιο 10 %. Σύμφωνα με τη σύμβαση αυτή, το οφειλόμενο ποσό ανέρχεται, συνολικά, σε 12 318,03 PLN (περίπου 2 757 ευρώ) και πρέπει να εξοφληθεί σε 27 μηνιαίες δόσεις ύψους, κατά προσέγγιση, 456 PLN (περίπου 102 ευρώ).
- 26 Το συνολικό οφειλόμενο ποσό περιλαμβάνει, πέραν του δανεισθέντος ποσού των 6 000 PLN (περίπου 1 343 ευρώ), συνολικό κόστος του δανείου που βαρύνει τον δανειολήπτη ύψους 6 318,03 PLN (περίπου 1 414 ευρώ). Το συνολικό αυτό κόστος αποτελείται, αφενός, από τόκους ύψους 793,83 PLN (περίπου 178 ευρώ) και, αφετέρου, από έξοδα εκτός τόκων, ήτοι «προμήθεια εκταμίευσης» ύψους 4 143,15 PLN (περίπου 927 ευρώ) και «έξοδα φακέλου» ύψους 1 381,05 PLN (περίπου 309 ευρώ).
- 27 Οι ΖΛ, ΚΥ και ΚΜ, έκαστος κατά το μέρος που τον αφορά, άσκησαν στις 15 Απριλίου, 17 Μαΐου και 14 Σεπτεμβρίου 2021 αντίστοιχα, ενώπιον του Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου Βαρσοβίας – κεντρικός τομέας της Βαρσοβίας, Πολωνία), το οποίο είναι το αιτούν δικαστήριο, αγωγές σχετικά με τις συμβάσεις που συνήψαν με την Provident Polska.

- 28 Στο αιτητικό των κατατεθέντων ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου δικογράφων τους, έκαστος εκ των ανωτέρω δανειοληπτών ζητεί, κατ' ουσίαν, να διαπιστωθεί ότι δεν είναι δυνατή η έναντί του επίκληση των ρητρών της συναφθείσας από αυτόν σύμβασης δανείου οι οποίες αφορούν το κόστος της πίστωσης εκτός των τόκων, λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα τους, καθώς τα σχετικά έξοδα και προμήθειες είναι προδήλως υπέρμετρα και παράλογα. Προβάλλεται ότι τα εν λόγω έξοδα και προμήθειες είναι δυσανάλογα σε σχέση με το ποσό του δανείου και αποτελούν, στην πραγματικότητα, την κύρια πηγή εσόδων του δανειστή.
- 29 Η αγωγή του ΚU αφορά επίσης το ποσό των 240 PLN (περίπου 53 ευρώ) που μνημονεύεται στη συναφθείσα από αυτόν σύμβαση δανείου ως καταβληθέν σε λογαριασμό σύμφωνα με τις οδηγίες του δανειολήπτη που περιλαμβάνονται στην αίτηση δανείου.
- 30 Η Provident Polska ζητεί την απόρριψη των αγωγών των ΖL, ΚU και ΚM και άσκησε κατά εκάστου εξ αυτών ανταγωγή με αίτημα να υποχρεωθούν να της καταβάλουν ποσά τα οποία αντιστοιχούν σε μέρος των εξόδων και προμηθειών που προβλέπει η εκάστοτε σύμβαση δανείου και τα οποία δεν έχουν ακόμη εξοφληθεί. Οι ενάγοντες της κύριας δίκης ζητούν την απόρριψη της ανταγωγής.
- 31 Πρώτον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι ρήτρες οι οποίες καθορίζουν έξοδα ή προμήθειες που πρέπει να καταβληθούν σε επαγγελματία μπορούν να κριθούν καταχρηστικές απλώς και μόνον επειδή το ποσό των εν λόγω εξόδων ή προμηθειών είναι προδήλως υπέρμετρο σε σχέση με την παροχή του επαγγελματία.
- 32 Συναφώς, επισημαίνει ότι είναι φυσιολογικό μια χρηματοπιστωτική επιχείρηση να επιδιώκει να καλύψει τα λειτουργικά έξοδά της καθώς και τους κινδύνους αθέτησης υποχρεώσεων πληρωμών και να αποκομίσει κέρδος. Ωστόσο, κατά τη γνώμη του, στις υποθέσεις της κύριας δίκης, η αμοιβή που ο δανειστής προβλέπει ότι πρέπει να του καταβληθεί σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα υπερβαίνει το μέτρο του φυσιολογικού, δεδομένου ότι αντιστοιχεί σε αρκετές δεκάδες ποσοστιαίες μονάδες επί του ποσού του δανείου, ή μάλιστα πλησιάζει το ποσό αυτό.
- 33 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι το κόστος που συνδέεται με το «ευέλικτο πρόγραμμα αποπληρωμής» και την «προμήθεια εκταμίευσης» είναι πολύ υψηλό και δεν αντιστοιχεί σε πραγματική υπηρεσία και ότι το πραγματικό κόστος που καλύπτεται από τα «έξοδα φακέλου» είναι αμελητέο. Επισημαίνει ότι τα έξοδα αυτά, όπως και η «προμήθεια εκταμίευσης», αφορούν εν τέλει αποκλειστικά τη χορήγηση του σχετικού δανείου.
- 34 Βασιζόμενο στην εξέταση των στοιχείων των υποθέσεων της κύριας δίκης, καθώς και δέκα περίπου άλλων υποθέσεων επί των οποίων εκδόθηκαν πρόσφατα αποφάσεις από διάφορα τμήματα του δικαιοδοτικού οργάνου στο οποίο ανήκει το αιτούν δικαστήριο, το τελευταίο εκτιμά ότι το οικονομικό μοντέλο της εναγομένης της κύριας δίκης ενδέχεται να συνίσταται στο να χορηγεί δάνεια για μικρά ποσά και για σύντομες περιόδους, αποκομίζοντας κέρδος όχι μόνο από τους τόκους, αλλά κυρίως από το κόστος της πίστωσης εκτός των τόκων, το οποίο αντιπροσωπεύει κατά κανόνα από 70 έως 90 % του ποσού του δανείου.
- 35 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι ένα σημαντικό ποσοστό των δανείων που χορηγεί η εναγομένη της κύριας δίκης αφορά τα ίδια πρόσωπα. Επισημαίνει, συναφώς, ότι είναι παγκοινώς γνωστό ότι τα πρόσωπα που συνάπτουν βραχυπρόθεσμα δάνεια είναι κατά κανόνα πρόσωπα τα οποία αντιμετωπίζουν δυσχέρειες στη διαχείριση των οικονομικών τους και τα οποία, επειδή δεν μπορούν να λάβουν δάνειο από τράπεζα, απευθύνονται σε χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις που χορηγούν δάνεια υπό πολύ δυσμενείς όρους, των οποίων το κόστος είναι τόσο υψηλό ώστε οι

- δανειολήπτες συχνά δεν έχουν άλλη επιλογή από το να συνάψουν νέο δάνειο για να αποπληρώσουν το προηγούμενο, καταλήγοντας έτσι σε έναν «φαύλο κύκλο χρέους», όπου τα ποσά αυξάνονται και εν τέλει υπερβαίνουν κατά πολύ το αρχικώς δανεισθέν ποσό.
- 36 Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν το άρθρο 189 και το άρθρο 316, παράγραφος 1, του κώδικα πολιτικής δικονομίας, όπως έχουν ερμηνευθεί από το Sąd Najwyższy (Ανώτατο Δικαστήριο, Πολωνία), συμβιβάζονται με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και την αρχή της αποτελεσματικότητας.
- 37 Σύμφωνα με τις ανωτέρω διατάξεις του κώδικα πολιτικής δικονομίας, αναγνωριστική αγωγή μπορεί να γίνει δεκτή μόνον εάν ο ενάγων αποδείξει ότι έχει έννομο συμφέρον και ότι το συμφέρον αυτό εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι το πέρας της επ' ακροατηρίου συζήτησης. Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι, κατά τη νομολογία του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου), τέτοιο συμφέρον υφίσταται όταν η αποσαφήνιση μιας νομικής κατάστασης δικαιολογείται αντικειμενικά λόγω της ύπαρξης αμφιβολιών και είναι αναγκαία. Τούτο αποκλείεται, μεταξύ άλλων, όταν μπορεί να επιτευχθεί πληρέστερη προστασία του προβαλλόμενου δικαιώματος με άλλο ένδικο βοήθημα, παραδείγματος χάριν επειδή το δικαίωμα προσβλήθηκε και η προσβολή αυτή καθεαυτήν γεννά δικαίωμα σε παροχή το οποίο επιδέχεται προστασία.
- 38 Στην περίπτωση του οφειλέτη, αυτός έχει συμφέρον να διαπιστωθεί η έκταση ή ακόμη και η ύπαρξη της υποχρέωσής του για όσο χρόνο ο δανειστής του δεν έχει ζητήσει την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής. Όταν ζητηθεί η εκπλήρωση της υποχρέωσης, ο οφειλέτης πρέπει να διασφαλίσει την άμυνά του στο πλαίσιο της διαδικασίας που αφορά το εν λόγω αίτημα για εκπλήρωση. Ομοίως, εάν ο οφειλέτης έχει καταβάλει ποσό προς εκπλήρωση υποχρέωσης η οποία κατά την άποψή του είναι αμφισβητούμενη, δύναται να ασκήσει ένδικο βοήθημα ευρύτερο από αυτό της αναγνωριστικής αγωγής, δηλαδή αγωγή για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού.
- 39 Ο προβληματισμός του αιτούντος δικαστηρίου απορρέει από το γεγονός ότι, ακόμη και αν ο καταναλωτής αποδείξει ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση σύμβασης ή μερών αυτής ή ότι η σύμβαση ή μέρη αυτής είναι άκυρα, η αναγνωριστική αγωγή του πρέπει να απορριφθεί εάν δεν αποδείξει το έννομο συμφέρον του. Επιπλέον, η έλλειψη νομικού ορισμού της έννοιας αυτής οδηγεί σε αποκλίσεις στις αποφάσεις που εκδίδονται επί του θέματος και, κατά συνέπεια, σε αβεβαιότητα για τους καταναλωτές, εξαιτίας της οποίας οι τελευταίοι ενδέχεται να διστάσουν να ασκήσουν αγωγή για την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρητρών σύμβασης συναφθείσας με επαγγελματία, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος να απορριφθεί η αγωγή λόγω έλλειψης έννομου συμφέροντος και, ως εκ τούτου, να επιβαρυνθούν οι καταναλωτές με τα σχετικά δικαστικά έξοδα.
- 40 Τρίτον και τελευταίον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η αρχή της αναλογικότητας και η αρχή της ασφάλειας δικαίου αντιτίθενται στην ακύρωση των συναφθεισών από τους ZL και KU συμβάσεων λόγω της ακυρότητας της ρήτρας κατά την οποία η πληρωμή των εβδομαδιαίων δόσεων μπορεί να γίνει μόνο με καταβολή μετρητών σε υπάλληλο της Provident Polska κατά τις επισκέψεις του τελευταίου στην κατοικία του δανειολήπτη. Συγκεκριμένα, η ρήτρα αυτή είναι καταχρηστική διότι δεν ωφελεί τον δανειολήπτη, αλλά τον εμποδίζει να καταβάλει τις εβδομαδιαίες δόσεις με το σύνηθες μέσο των τραπεζικών εμβασμάτων, και η μόνη εξήγηση για την ύπαρξή της είναι ότι παρέχει στον δανειστή τη δυνατότητα να ασκήσει συναισθηματική πίεση στον δανειολήπτη. Συνεπώς, η εν λόγω ρήτρα δεν δεσμεύει τον δανειολήπτη.

- 41 Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει συναφώς ότι η απάλειψη του καταχρηστικού στοιχείου της ρήτρας που καθορίζει τον τρόπο αποπληρωμής του δανείου θα ισοδυναμούσε με αναθεώρηση του περιεχομένου της και θα επηρέαζε την ουσία της, πράγμα που σημαίνει ότι στο σύνολό της η ρήτρα αυτή δεν θα έπρεπε να δεσμεύει τον καταναλωτή. Εάν όμως εξέλιπε η εν λόγω ρήτρα, οι οικείες συμβάσεις δεν θα μπορούσαν πλέον να εκτελεστούν, διότι δεν θα περιείχαν πλέον καμία διάταξη σχετική με τον τρόπο αποπληρωμής του δανείου και δεν θα ήταν δυνατόν να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι επιτρέπουν την εξόφληση δόσεων με τραπεζικό έμβασμα, δεδομένου ότι πρόθεση των μερών ήταν να αποκλείσουν αυτόν τον τρόπο αποπληρωμής. Εξάλλου, δεν θα συνέτρεχε λόγος εφαρμογής των ενδοτικού δικαίου εθνικών διατάξεων, διότι η αδυναμία εκτέλεσης των οικείων συμβάσεων δεν θα εξέθετε τους καταναλωτές σε ιδιαίτερα επιζήμιες συνέπειες, καθώς αυτοί θα όφειλαν να αποπληρώσουν μόνο το κεφάλαιο του δανείου.
- 42 Υπ' αυτές τις συνθήκες, το Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie (πρωτοβάθμιο δικαστήριο Βαρσοβίας – κεντρικός τομέας της Βαρσοβίας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Έχει το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 την έννοια ότι επιτρέπει να κηρυχθεί καταχρηστική συμβατική ρήτρα η οποία προβλέπει την καταβολή στον επαγγελματία εξόδων ή προμήθειας των οποίων το ποσό είναι προδήλως υπέρμετρο σε σχέση με την παρεχόμενη από αυτόν υπηρεσία;
- 2) Έχουν το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και η αρχή της αποτελεσματικότητας την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνικές διατάξεις ή σε νομολογιακή ερμηνεία τους κατά τις οποίες αναγκαία προϋπόθεση για την άσκηση αγωγής εκ μέρους του καταναλωτή κατά του επαγγελματία με την οποία ζητείται η αναγνώριση της ακυρότητας ή της αδυναμίας επίκλησης σύμβασης, στο σύνολό της ή κατά το μέρος που αυτή περιέχει καταχρηστικές ρήτρες, είναι ο καταναλωτής να έχει έννομο συμφέρον;
- 3) Έχουν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και οι αρχές της αποτελεσματικότητας, της αναλογικότητας και της ασφάλειας δικαίου την έννοια ότι επιτρέπουν να γίνει δεκτό ότι, στην περίπτωση που μόνον η ρήτρα σύμβασης δανείου που προβλέπει τον τρόπο αποπληρωμής του δανείου κηρύσσεται καταχρηστική, η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς την εν λόγω ρήτρα και, ως εκ τούτου, είναι άκυρη;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

- 43 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική μια ρήτρα σχετική με έξοδα εκτός τόκων η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή και η οποία προβλέπει την εκ μέρους του τελευταίου καταβολή εξόδων ή προμήθειας ποσού προδήλως δυσανάλογου σε σχέση με την υπηρεσία που παρέχεται ως αντιπαροχή.
- 44 Υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, συμβατική ρήτρα που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία μεταξύ των απορροώντων από τη σύμβαση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών.

- 45 Κατά πάγια νομολογία, ο έλεγχος περί της ύπαρξης σημαντικής ανισορροπίας δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο σε μια ποσοτικού χαρακτήρα οικονομική εκτίμηση, βασιζόμενη σε σύγκριση μεταξύ του συνολικού ποσού της συναλλαγής η οποία αποτέλεσε αντικείμενο της σύμβασης, αφενός, και των δαπανών που βάσει της επίμαχης συμβατικής ρήτρας βαρύνουν τον καταναλωτή, αφετέρου. Πράγματι, σημαντική ανισορροπία μπορεί να προκύψει απλώς και μόνο από την αρκούντως σοβαρή επιδείνωση της νομικής κατάστασης στην οποία περιάγουν οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις τον καταναλωτή, ως συμβαλλόμενο στην επίμαχη σύμβαση, είτε αυτή λαμβάνει τη μορφή περιορισμού του περιεχομένου των δικαιωμάτων που αντλεί σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές από τη σύμβαση, είτε τη μορφή εμποδίου στην άσκησή τους, είτε ακόμη τη μορφή επιβάρυνσής του με πρόσθετη υποχρέωση την οποία δεν προβλέπουν οι εθνικοί κανόνες [αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 51, και της 16ης Μαρτίου 2023, Caixabank (Προμήθεια για τα έξοδα φακέλου), C-565/21, EU:C:2023:212, σκέψη 51].
- 46 Από την ανωτέρω νομολογία συνάγεται ότι το εθνικό δικαστήριο, όταν διαπιστώνει ότι από μια ποσοτικού χαρακτήρα οικονομική εκτίμηση δεν προκύπτει σημαντική ανισορροπία, δεν μπορεί να περιορίσει την εξέτασή του στην εκτίμηση αυτή. Σε μια τέτοια περίπτωση, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξετάσει αν τέτοια ανισορροπία προκύπτει από άλλο στοιχείο, όπως είναι ο περιορισμός δικαιώματος που απορρέει από το εθνικό δίκαιο ή μια πρόσθετη υποχρέωση που δεν προβλέπεται από το δίκαιο αυτό.
- 47 Αντιθέτως, όταν από μια ποσοτικού χαρακτήρα οικονομική εκτίμηση προκύπτει σημαντική ανισορροπία, η ανισορροπία αυτή μπορεί να διαπιστωθεί χωρίς να χρειάζεται να εξεταστούν άλλα στοιχεία. Στην περίπτωση σύμβασης πίστωσης, τέτοια διαπίστωση μπορεί να γίνει ιδίως εάν οι υπηρεσίες που παρέχονται ως αντιπαροχή για τα έξοδα εκτός τόκων δεν εμπίπτουν ευλόγως στις υπηρεσίες που παρέχονται στο πλαίσιο της σύναψης ή της διαχείρισης της σύμβασης αυτής ή εάν τα ποσά με τα οποία επιβαρύνεται ο καταναλωτής για έξοδα χορήγησης και διαχείρισης του δανείου παρίστανται προδήλως δυσανάλογα σε σχέση με το ποσό του δανείου. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να λάβει υπόψη, ως προς το ζήτημα αυτό, τις συνέπειες των λοιπών συμβατικών ρητρών προκειμένου να κρίνει αν οι εν λόγω ρήτρες δημιουργούν σημαντική ανισορροπία εις βάρος του δανειολήπτη (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 και C-252/19, EU:C:2020:631, σκέψη 95).
- 48 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες ως προς την αναλογικότητα της σχέσης μεταξύ του ποσού που χορηγήθηκε ως δάνειο σε καθέναν από τους ενάγοντες της κύριας δίκης και του συνολικού ποσού των εξόδων εκτός των τόκων με τα οποία βαρύνεται έκαστος εξ αυτών, δεδομένου ότι το τελευταίο αυτό ποσό είναι προδήλως δυσανάλογο σε σχέση τόσο με τις παροχές που είναι συνήθως εγγενείς στη χορήγηση και διαχείριση πίστωσης όσο και με το ποσό των χορηγηθεισών πιστώσεων. Από τη νομολογία που υπομνήσθηκε στην προηγούμενη σκέψη προκύπτει ότι μια τέτοια διαπίστωση είναι ικανή να στοιχειοθετήσει σημαντική ανισορροπία μεταξύ των απορρεόντων από τη σύμβαση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.
- 49 Τούτου λεχθέντος, το αιτούν δικαστήριο οφείλει προηγουμένως να εξακριβώσει αν η εξέταση του τυχόν καταχρηστικού χαρακτήρα των επίμαχων συμβατικών ρητρών σχετικά με το κόστος της πίστωσης εκτός των τόκων αποκλείεται βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

- 50 Συγκεκριμένα, κατά τη διάταξη αυτή, και υπό την επιφύλαξη του άρθρου 8 της οδηγίας, η εκτίμηση περί του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ του τιμήματος και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.
- 51 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι προμήθεια η οποία καλύπτει την αμοιβή για τις υπηρεσίες που σχετίζονται με τη μελέτη, τη χορήγηση ή τη διαδικασία προετοιμασίας ενός δανείου ή μιας πίστωσης ή άλλων παρόμοιων σύμφυτων με τη δραστηριότητα του δανειστή υπηρεσιών που παρέχονται στο πλαίσιο της χορήγησης του δανείου ή της πίστωσης δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στις κύριες υποχρεώσεις που απορρέουν από σύμβαση πίστωσης [πρβλ. απόφαση της 16ης Μαρτίου 2023, CaixaBank (Προμήθεια για τα έξοδα φακέλου), C-565/21, EU:C:2023:212, σκέψεις 22 και 23].
- 52 Αντιθέτως, οι ρήτρες που αφορούν την αντιπαροχή την οποία οφείλει ο καταναλωτής στον δανειστή ή επηρεάζουν το πραγματικό τίμημα που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής στον δανειστή εμπίπτουν, καταρχήν, στη δεύτερη κατηγορία ρητρών που διαλαμβάνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 όσον αφορά το ζήτημα αν το ποσό της αντιπαροχής ή του τιμήματος όπως ορίστηκε με τη σύμβαση είναι ανάλογο της υπηρεσίας που παρέχει ο δανειστής ως αντάλλαγμα (πρβλ. απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 35 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 53 Ωστόσο, η Πολωνική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι το άρθρο 3851, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα, το οποίο μεταφέρει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 στο πολωνικό δίκαιο, επιτρέπει την εξέταση της σχέσης μεταξύ τιμήματος και υπηρεσίας όταν πρόκειται για ρήτρες που δεν συνδέονται με τις κύριες παροχές των συμβαλλόμενων μερών, καθιερώνοντας έτσι ευρύτερη προστασία υπέρ του καταναλωτή. Η εθνική αυτή διάταξη, στο μέτρο που προβλέπει πράγματι στενότερο περιεχόμενο για την εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας, επιτρέποντας ευρύτερο έλεγχο του τυχόν καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας –πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει–, συμβάλλει στην επίτευξη του σκοπού προστασίας των καταναλωτών τον οποίο επιδιώκει η εν λόγω οδηγία και εντάσσεται στην κατ' άρθρο 8 της οδηγίας ευχέρεια των κρατών μελών να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ αυστηρότερες διατάξεις για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 και C-252/19, EU:C:2020:631, σκέψεις 83 έως 85).
- 54 Εξάλλου, εάν ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τέτοιας ρήτρας προβάλλεται ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου λόγω του ότι ο δανειστής δεν προβαίνει σε πραγματική παροχή ως αντάλλαγμα για προμήθεια την οποία προβλέπει η ρήτρα αυτή, το ζήτημα που τίθεται δεν αφορά το ανάλογο ή μη μεταξύ του ποσού της προμήθειας και κάποιας παροχής και, ως εκ τούτου, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 (πρβλ. απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 70 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 55 Επιπλέον, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν ο καταναλωτής ενημερώθηκε για τους λόγους που δικαιολογούν την πληρωμή της προμήθειας αυτής (πρβλ. απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 41).

- 56 Τέλος, επισημαίνεται ότι η εξαίρεση που προβλέπει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 τελεί, εν πάση περιπτώσει, υπό την επιφύλαξη της τήρησης της επιβαλλόμενης από τη διάταξη αυτή απαίτησης διαφάνειας, η οποία έχει το ίδιο περιεχόμενο με την απαίτηση του άρθρου 5 της οδηγίας και έχει την έννοια ότι επιβάλλει όχι μόνο να είναι η επίμαχη ρήτρα κατανοητή από γραμματικής άποψης για τον καταναλωτή, αλλά και να μπορεί ο καταναλωτής να εκτιμήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις οικονομικές συνέπειες που αυτή συνεπάγεται για τον ίδιο (πρβλ. απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψεις 36 και 37 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 57 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, μολονότι ο δανειστής δεν υποχρεούται να προσδιορίζει αναλυτικά στη σύμβαση τη φύση όλων των υπηρεσιών που παρέχονται ως αντιπαροχή για τα έξοδα ή τις προμήθειες που προβλέπονται από ορισμένες συμβατικές ρήτρες, είναι αναγκαίο, αφενός, η φύση των πράγματι παρεχόμενων υπηρεσιών να μπορεί εύλογα να γίνει αντιληπτή ή να συναχθεί από το σύνολο της σύμβασης και, αφετέρου, ο καταναλωτής να είναι σε θέση να εξακριβώσει ότι δεν υπάρχει αλληλεπικάλυψη μεταξύ των διαφόρων εξόδων που τον βαρύνουν ή μεταξύ των σχετικών υπηρεσιών. Η εξέταση αυτή πρέπει να πραγματοποιείται λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων πραγματικών στοιχείων, στα οποία συγκαταλέγονται όχι μόνον οι ρήτρες της οικείας σύμβασης, αλλά και η διαφήμιση και η πληροφόρηση που παρέχει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης της σύμβασης (πρβλ. απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψεις 44 και 45).
- 58 Επομένως, εάν το αιτούν δικαστήριο διαπιστώσει ότι οι οικείες ρήτρες δεν είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, οι ρήτρες αυτές θα πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να υποβληθούν σε έλεγχο του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα τους, ακόμη και αν το εν λόγω δικαστήριο κρίνει επιπλέον ότι οι ως άνω ρήτρες αποτελούν μέρος του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ή ότι στην πραγματικότητα προσβάλλονται υπό το πρίσμα του ανάλογου ή μη χαρακτήρα του τιμήματος ή της αμοιβής σε σχέση με τις υπηρεσίες που παρέχονται ως αντιπαροχή (πρβλ. απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 72 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 59 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι, εφόσον δεν αποκλείεται, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 2, σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της οδηγίας, η εξέταση του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας σχετικής με έξοδα εκτός τόκων η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τέτοιας ρήτρας μπορεί να διαπιστωθεί λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η ρήτρα προβλέπει την εκ μέρους του καταναλωτή καταβολή εξόδων ή προμήθειας ποσού προδήλως δυσανάλογου σε σχέση με την υπηρεσία που παρέχεται ως αντιπαροχή.

Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

- 60 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία, η οποία απαιτεί, προκειμένου να γίνει δεκτή η αγωγή καταναλωτή με την οποία ζητείται να αναγνωρισθεί ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση καταχρηστικής ρήτρας που περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα με επαγγελματία, να αποδειχθεί η ύπαρξη έννομου συμφέροντος, εφόσον θεωρείται ότι δεν υφίσταται έννομο συμφέρον όταν ο καταναλωτής δύναται να ασκήσει άλλο ένδικο βοήθημα το οποίο προστατεύει σε μεγαλύτερο βαθμό τα δικαιώματά του,

ιδίως αγωγή για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού, ή όταν μπορεί να προβάλει την αδυναμία επίκλησης της ανωτέρω ρήτηρας στο πλαίσιο της άμυνάς του σε ανταγωγή με αίτημα την εκπλήρωση υποχρέωσης, την οποία έχει ασκήσει εναντίον του ο επαγγελματίας βάσει της εν λόγω ρήτηρας.

- 61 Προκαταρκτικώς, υπενθυμίζεται ότι, ελλείπει σχετικής ειδικής νομοθεσίας της Ένωσης, οι λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής της προστασίας των καταναλωτών, την οποία προβλέπει η οδηγία 93/13, εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους. Εντούτοις, οι κανόνες αυτοί δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να διαμορφώνονται κατά τρόπο που να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (απόφαση της 13ης Ιουλίου 2023, CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, σκέψη 23 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 62 Συνεπώς, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των δύο αυτών αρχών, το ζήτημα του έννομου συμφέροντος του καταναλωτή στο πλαίσιο αγωγής με την οποία ζητείται να αναγνωρισθεί ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση καταχρηστικών ρητρών καθώς και το ζήτημα του καταλογισμού των εξόδων μιας τέτοιας αγωγής εμπίπτουν στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών.
- 63 Όσον αφορά ειδικότερα την αρχή της αποτελεσματικότητας, τη μόνη εκ των ως άνω αρχών που μνημονεύεται στο υπό κρίση προδικαστικό ερώτημα, επισημαίνεται ότι κάθε περίπτωση στην οποία τίθεται το ζήτημα αν εθνική δικονομική διάταξη καθιστά αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης πρέπει να εξετάζεται λαμβανομένης υπόψη της θέσης της διάταξης αυτής στην όλη διαδικασία ενώπιον των διαφόρων εθνικών οργάνων, της εξέλιξης της διαδικασίας και των ιδιαιτεροτήτων της. Υπό το πρίσμα αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, εφόσον παρίσταται ανάγκη, οι αρχές που αποτελούν τη βάση του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, όπως η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου και η εύρυθμη διεξαγωγή της διαδικασίας (απόφαση της 13ης Ιουλίου 2023, CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, σκέψη 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 64 Εξάλλου, δεδομένης της φύσης και της σπουδαιότητας του δημοσίου συμφέροντος το οποίο συνίσταται στην προστασία των καταναλωτών, οι οποίοι βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους επαγγελματίες, η οδηγία 93/13 επιβάλλει στα κράτη μέλη, όπως προκύπτει από το άρθρο της 7, παράγραφος 1, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με την εικοστή τέταρτη αιτιολογική της σκέψη, την υποχρέωση να προβλέπουν κατάλληλα και αποτελεσματικά μέτρα προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές (απόφαση της 13ης Ιουλίου 2023, CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, σκέψη 22 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 65 Ειδικότερα, η οδηγία παρέχει στον καταναλωτή το δικαίωμα να προσφύγει σε δικαστήριο προκειμένου να διαπιστωθεί η καταχρηστικότητα ρήτηρας σύμβασης που συνήψε ένας επαγγελματίας με αυτόν και να αποκλειστεί η εφαρμογή της εν λόγω ρήτηρας (απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψη 98 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 66 Επιπλέον, η υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέψουν δικονομικούς κανόνες βάσει των οποίων θα διασφαλίζεται η τήρηση των δικαιωμάτων που οι διάδικοι αντλούν από την οδηγία 93/13 για την καταπολέμηση της χρήσης καταχρηστικών ρητρών ενέχει απαίτηση περί αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η οποία κατοχυρώνεται επίσης στο άρθρο 47 του

Χάρτη. Η προστασία αυτή πρέπει να ισχύει, μεταξύ άλλων, ως προς τον καθορισμό των δικονομικών κανόνων οι οποίοι αφορούν τα ένδικα βοηθήματα που στηρίζονται στο δίκαιο της Ένωσης. Πάντως, η προστασία του καταναλωτή δεν είναι απόλυτη. Επομένως, το γεγονός ότι συγκεκριμένη διαδικασία περιλαμβάνει ορισμένες δικονομικές απαιτήσεις τις οποίες ο καταναλωτής οφείλει να τηρήσει προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματά του δεν σημαίνει ότι αυτός στερείται αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας (πρβλ. απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, *Sziber*, C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψεις 49 και 50 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 67 Συναφώς, επισημαίνεται ότι η ύπαρξη έννομου συμφέροντος συνιστά την πρώτη και βασική προϋπόθεση για την άσκηση κάθε ένδικου βοηθήματος (απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, *Bionorica και Diapharm κατά Επιτροπής*, C-596/15 P και C-597/15 P, EU:C:2017:886, σκέψη 83). Αποτρέποντας ιδίως την επιβάρυνση των δικαστηρίων με ένδικα βοηθήματα που αποσκοπούν, στην πραγματικότητα, στη λήψη νομικών συμβουλών, η απαίτηση ύπαρξης έννομου συμφέροντος υπηρετεί το γενικό συμφέρον της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και μπορεί να υπερισχύσει των ειδικών συμφερόντων (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, *Sziber*, C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 68 Συνεπώς, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 30 έως 32 των προτάσεών του, πρέπει να γίνει δεκτό ότι μια τέτοια απαίτηση είναι, καταρχήν, θεμιτή.
- 69 Οι δικονομικοί κανόνες θα έθιγαν δυσανάλογα το δικαίωμα του καταναλωτή σε αποτελεσματική δικαστική προστασία μόνον εάν ήταν τόσο περίπλοκοι και επέβαλλαν τόσο επαχθείς απαιτήσεις, ώστε να υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού τους (πρβλ. απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, *Sziber*, C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψη 52), περίπτωση στην οποία οι κανόνες αυτοί θα αντέβαιναν, κατά συνέπεια, στην αρχή της αποτελεσματικότητας, καθόσον θα καθιστούσαν υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει στους καταναλωτές η οδηγία 93/13.
- 70 Εν προκειμένω, από τα στοιχεία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι οι καταναλωτές, οι οποίοι είναι οι ενάγοντες της κύριας δίκης, είχαν ήδη εκπληρώσει εν μέρει τις υποχρεώσεις που προβλέπονταν στις επίμαχες ρήτρες όταν άσκησαν αγωγές με αίτημα την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα των εν λόγω ρητρών. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να αναφέρει ότι, λαμβανομένων υπόψη των σχετικών διατάξεων του εθνικού δικαίου όπως έχουν ερμηνευθεί από την εθνική νομολογία, οι αναγνωριστικές αγωγές που ασκήθηκαν ενώπιόν του πρέπει να απορριφθούν λόγω έλλειψης έννομου συμφέροντος και οι καταναλωτές πρέπει να καταδικαστούν στα δικαστικά έξοδα, τούτο δε για δύο λόγους.
- 71 Πρώτον, όταν ένα πρόσωπο έχει ήδη εκπληρώσει –στην προκειμένη περίπτωση εν μέρει– μια συμβατική υποχρέωση, η έλλειψη έννομου συμφέροντος προς αναγνώριση της ανυπαρξίας της εν λόγω υποχρέωσης απορρέει από το γεγονός ότι το πρόσωπο αυτό δύναται να ασκήσει αγωγή η οποία θεωρείται ότι προστατεύει σε μεγαλύτερο βαθμό τα δικαιώματά του, ήτοι αγωγή για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού, στο πλαίσιο της οποίας είναι δυνατόν να υποχρεωθεί ο αντισυμβαλλόμενός του να του επιστρέψει τα ποσά που το εν λόγω πρόσωπο κατέβαλε προς εκπλήρωση της επίδικης υποχρέωσης.
- 72 Δεύτερον, όταν ένα πρόσωπο αμφισβητεί την ύπαρξη υποχρέωσης την οποία δεν έχει ακόμη εκπληρώσει, έστω και εν μέρει, χάνει το έννομο συμφέρον του προς αναγνώριση της ανυπαρξίας της από τη στιγμή που ο αντισυμβαλλόμενός του ασκεί αγωγή με αίτημα την εκπλήρωση της

υποχρέωσης –εν προκειμένω ανταγωγή–, καθώς το εν λόγω πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να προβάλλει την ανυπαρξία της ως άνω υποχρέωσης στο πλαίσιο της άμυνάς του κατά της αγωγής του αντισυμβαλλομένου του.

- 73 Πάντως, η Πολωνική Κυβέρνηση δεν δέχεται ότι η νομολογία του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου) σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 189 και του άρθρου 316, παράγραφος 1, του κώδικα πολιτικής δικονομίας έχει τις συνέπειες που περιγράφει το αιτούν δικαστήριο. Πρέπει ωστόσο να υπομνησθεί ότι, στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφαινεται επί της ερμηνείας εθνικών διατάξεων και να κρίνει αν η ερμηνεία ή η εφαρμογή τους από το εθνικό δικαστήριο είναι ορθή, δεδομένου ότι η ερμηνεία αυτή εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου (πρβλ. απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2020, *Sociálna poisťovňa*, C-799/19, EU:C:2020:960, σκέψεις 44 και 45 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Επομένως, οι ακόλουθες σκέψεις διατυπώνονται βάσει των στοιχείων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο.
- 74 Στην πρώτη περίπτωση, για την οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 71 της παρούσας απόφασης, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 41 των προτάσεών του, εάν η αγωγή του καταναλωτή με αίτημα την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών απορριπτόταν λόγω έλλειψης έννομου συμφέροντος για την άσκηση τέτοιας αγωγής, αλλά όχι οποιουδήποτε έννομου συμφέροντος, και ο καταναλωτής καταδικαζόταν στα δικαστικά έξοδα, με το σκεπτικό ότι ο τελευταίος δύναται να ασκήσει αποτελεσματικότερο ένδικο βοήθημα, τούτο θα αποτελούσε, όσον αφορά τις διαδικασίες που έχουν ως σκοπό να παράσχουν στους καταναλωτές την επιδιωκόμενη από την οδηγία 93/13 προστασία, πηγή περιττής πολυπλοκότητας, επιβάρυνσης, δαπανών και ανασφάλειας δικαίου, ικανή να αποτρέψει τους καταναλωτές από το να ασκήσουν τα δικαιώματά που αντλούν από την οδηγία, πράγμα το οποίο θα αντέβαινε στην αρχή της αποτελεσματικότητας.
- 75 Επιπλέον, όπως υπογραμμίζει ο γενικός εισαγγελέας στο ίδιο σημείο των προτάσεών του, σε πλαίσιο όπως αυτό των υποθέσεων της κύριας δίκης, η απόρριψη της αναγνωριστικής αγωγής του καταναλωτή και η υποχρέωσή του να ασκήσει αγωγή που θα προστατεύει σε μεγαλύτερο βαθμό τα δικαιώματά του, ενώ το αιτούν δικαστήριο θα οφείλει εν πάση περιπτώσει να εξετάσει το τιθέμενο με την αναγνωριστική αυτή αγωγή νομικό ζήτημα στο πλαίσιο της ανταγωγής που άσκησε ο επαγγελματίας, θα ήταν αντίθετη προς το γενικό συμφέρον για ορθή απονομή της δικαιοσύνης, ειδικότερα δε προς την απαίτηση περί οικονομίας της διαδικασίας.
- 76 Τέλος, καθόσον πρέπει να γίνει δεκτό ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά επίσης τη δεύτερη περίπτωση, για την οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 72 της παρούσας απόφασης, περίπτωση στην οποία ο καταναλωτής, αφού έχει ασκήσει αγωγή με αίτημα την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, χάνει το έννομο συμφέρον του κατά τη διάρκεια της δίκης λόγω της άσκησης από τον επαγγελματία ανταγωγής με αίτημα την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που προβλέπονται στη ρήτρα αυτή, το να απορριφθεί η αγωγή του καταναλωτή και να καταδικαστεί ο τελευταίος στα δικαστικά έξοδα, ανεξαρτήτως της ενδεχόμενης αναγνώρισης του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας, θα είχε ως συνέπεια να φέρει ο καταναλωτής οικονομικό κίνδυνο ο οποίος θα ήταν ακόμη πιο αδικαιολόγητος, δεδομένου ότι η επέλευση του κινδύνου αυτού θα εξαρτιόταν αποκλειστικά από δικονομική πρωτοβουλία του επαγγελματία. Πλην όμως, το να εξαρτάται ο τρόπος κατανομής των δικαστικών εξόδων της αγωγής του καταναλωτή από μια τέτοια πρωτοβουλία του επαγγελματία θα μπορούσε να αποθαρρύνει τον καταναλωτή από την άσκηση του δικαιώματός του να προσφύγει σε δικαστήριο προκειμένου να διαπιστωθεί η καταχρηστικότητα συμβατικής ρήτρας και να

αποκλειστεί η εφαρμογή της, πράγμα το οποίο θα αντέβαινε στην αρχή της αποτελεσματικότητας (πρβλ. απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψη 98 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 77 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία, η οποία απαιτεί, προκειμένου να γίνει δεκτή η αγωγή καταναλωτή με την οποία ζητείται να αναγνωριστεί ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση καταχρηστικής ρήτρας που περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα με επαγγελματία, να αποδειχθεί η ύπαρξη έννομου συμφέροντος, εφόσον θεωρείται ότι δεν υφίσταται έννομο συμφέρον όταν ο καταναλωτής δύναται να ασκήσει αγωγή για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού ή όταν μπορεί να προβάλει την αδυναμία επίκλησης της ανωτέρω ρήτρας στο πλαίσιο της άμυνάς του σε ανταγωγή με αίτημα την εκπλήρωση υποχρέωσης, την οποία έχει ασκήσει εναντίον του ο επαγγελματίας βάσει της εν λόγω ρήτρας.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

- 78 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των αρχών της αποτελεσματικότητας, της αναλογικότητας και της ασφάλειας δικαίου, έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει να κηρυχθεί άκυρη μια σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι μόνον η συμβατική ρήτρα η οποία καθορίζει τον συγκεκριμένο τρόπο καταβολής των οφειλόμενων περιοδικών δόσεων είναι καταχρηστική και ότι η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τη ρήτρα αυτή.
- 79 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει συναφώς ότι η μία και μόνη ρήτρα που καθορίζει το σύνολο των λεπτομερειών καθώς και τις δόσεις για την αποπληρωμή των σχετικών δανείων περιλαμβάνει όρο κατά τον οποίο η πληρωμή των εβδομαδιαίων δόσεων από τον καταναλωτή μπορεί να γίνει μόνο με καταβολή μετρητών σε υπάλληλο της Provident Polska κατά τις επισκέψεις του τελευταίου στην κατοικία του καταναλωτή. Το δικαστήριο αυτό εκτιμά ότι ένας τέτοιος όρος είναι καταχρηστικός διότι, κατ' ουσίαν, δεν εξυπηρετεί κανέναν άλλο σκοπό πέραν του ότι παρέχει στον δανειστή τη δυνατότητα να ασκήσει αθέμιτη πίεση στον δανειολήπτη. Ως εκ τούτου, πρέπει να ακυρωθεί ο εν λόγω όρος και, κατά συνέπεια, ολόκληρη η ρήτρα στην οποία αυτός εντάσσεται, διότι, εάν απλώς απαλειφόταν ο συγκεκριμένος όρος, τούτο θα ισοδυναμούσε με αναθεώρηση του περιεχομένου της ρήτρας καθόσον θα μεταβαλλόταν η ουσία της. Ελλείπει όμως άλλων ρητρών βάσει των οποίων να μπορεί να καθοριστεί ο τρόπος αποπληρωμής των δανείων, η εκτέλεση των οικείων συμβάσεων θα ήταν αδύνατη.
- 80 Όσον αφορά τις συνέπειες που πρέπει να συναχθούν από τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας σύμβασης μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ορίζει ότι τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.
- 81 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η διάταξη αυτή, ιδίως δε η δεύτερη ημιπερίοδός της, δεν έχει ως σκοπό την επέλευση της ακυρότητας όλων των συμβάσεων που περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες, αλλά την αντικατάσταση της τυπικής ισορροπίας που εγκαθιδρύει η σύμβαση μεταξύ των

δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, δυνάμενη να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα, με τη διευκρίνιση ότι η επίμαχη σύμβαση πρέπει, καταρχήν, να εξακολουθήσει να υφίσταται χωρίς άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών ρητρών. Εάν η τελευταία αυτή προϋπόθεση πληρούται, η επίμαχη σύμβαση μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ κατά το μέτρο που, βάσει των κανόνων του εσωτερικού δικαίου, η διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες είναι νομικώς εφικτή, στοιχείο το οποίο πρέπει να εξετάζεται βάσει αντικειμενικής προσέγγισης (πρβλ. απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 82 Η αντικειμενική αυτή προσέγγιση συνεπάγεται, ιδίως, ότι η κατάσταση στην οποία τελεί ο ένας από τους συμβαλλόμενους δεν μπορεί να θεωρηθεί ως το αποφασιστικό κριτήριο για τη μελλοντική τύχη σύμβασης που περιέχει μία ή περισσότερες καταχρηστικές ρήτρες, οπότε η εξακρίβωση από το εθνικό δικαστήριο του ζητήματος αν μια τέτοια σύμβαση είναι δυνατόν να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στο ότι η ακύρωση ολόκληρης της σύμβασης ενδέχεται να είναι ευνοϊκή για τον καταναλωτή (πρβλ. απόφαση της 29ης Απριλίου 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, σκέψεις 56 και 57 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 83 Επομένως, το άρθρο 6, παράγραφος 1, δεύτερη ημιπερίοδος, της οδηγίας 93/13 δεν ορίζει το ίδιο τα κριτήρια που διέπουν τη δυνατότητα διατήρησης σε ισχύ μιας σύμβασης χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, αλλά αφήνει στα κράτη μέλη τη μέριμνα να καθορίσουν, στο εθνικό τους δίκαιο, το λεπτομερές πλαίσιο για τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας ρήτρας περιεχόμενης σε σύμβαση και για την υλοποίηση των συγκεκριμένων έννομων αποτελεσμάτων της διαπίστωσης αυτής. Εν πάση περιπτώσει, η εν λόγω διαπίστωση πρέπει να καθιστά δυνατή την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα βρισκόταν ο καταναλωτής εάν δεν υπήρχε η καταχρηστική ρήτρα (πρβλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 66).
- 84 Συνεπώς, εάν ένα εθνικό δικαστήριο κρίνει ότι, κατ' εφαρμογήν των σχετικών διατάξεων του εσωτερικού του δικαίου, η διατήρηση σε ισχύ μιας σύμβασης χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες τις οποίες αυτή περιέχει δεν είναι δυνατή, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν απαγορεύει καταρχήν την ακύρωση της σύμβασης (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 43).
- 85 Ωστόσο, ο σκοπός της αποκατάστασης της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα βρισκόταν ο καταναλωτής εάν δεν υπήρχε η καταχρηστική ρήτρα πρέπει να επιδιώκεται τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, η οποία αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης και επιτάσσει η εθνική ρύθμιση που θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης να μην υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού [πρβλ. απόφαση της 15ης Ιουνίου 2023, Bank M. (Συνέπειες της ακύρωσης της σύμβασης), C-520/21, EU:C:2023:478, σκέψη 73 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].
- 86 Κατά συνέπεια, εκτός αν ο καθορισμός, βάσει αντικειμενικής προσέγγισης, των συνεπειών που πρέπει να συναχθούν σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο από τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας ρήτρας όσον αφορά τη διατήρηση ή μη διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης στην οποία εντάσσεται η εν λόγω ρήτρα δεν αφήνει στο εθνικό δικαστήριο κανένα περιθώριο εκτίμησης ή ερμηνείας, το δικαστήριο αυτό δεν μπορεί να κηρύξει την ακυρότητα της σύμβασης εάν η νομική και

πραγματική κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν ο καταναλωτής σε περίπτωση μη ύπαρξης της καταχρηστικής ρήτρας μπορεί να αποκατασταθεί και, παράλληλα, η σύμβαση μπορεί να εξακολουθήσει να υφίσταται.

- 87 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το εθνικό δικαστήριο μπορεί να αντικαταστήσει μια καταχρηστική ρήτρα με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου ή με εθνική διάταξη που εφαρμόζεται σε περίπτωση συμφωνίας των μερών της επίμαχης σύμβασης, υπό την προϋπόθεση ότι η αντικατάσταση αυτή συνάδει με τον σκοπό του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και καθιστά δυνατή την αποκατάσταση της ουσιαστικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων. Ωστόσο, η κατ' εξαίρεση αυτή δυνατότητα είναι περιορισμένη στις περιπτώσεις στις οποίες η κήρυξη της ακυρότητας της καταχρηστικής ρήτρας υποχρεώνει τον δικαστή να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, με αποτέλεσμα ο καταναλωτής να εκτίθεται σε ιδιαίτερα επιζήμιες συνέπειες και, ως εκ τούτου, να περιάγεται σε δυσμενή θέση [πρβλ. αποφάσεις της 21ης Ιανουαρίου 2015, Unicaja Banco και Caixabank, C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, EU:C:2015:21, σκέψη 33 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρέωσης), C-395/21, EU:C:2023:14, σκέψη 60].
- 88 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο αποκλείει το ενδεχόμενο αυτό, δεδομένου ότι η κήρυξη της ακυρότητας των οικείων συμβάσεων δεν θα ήταν επιζήμια για τους καταναλωτές που τις συνήψαν.
- 89 Υπενθυμίζεται επίσης ότι οι διατάξεις της οδηγίας 93/13 αντιτίθενται στη μερική διατήρηση σε ισχύ ρήτρας που κρίνεται καταχρηστική, διά της απάλειψης των στοιχείων που την καθιστούν καταχρηστική, όταν μια τέτοια απάλειψη θα είχε ως αποτέλεσμα την αναθεώρηση του περιεχομένου της εν λόγω ρήτρας επηρεάζοντας την ουσία της (απόφαση της 29ης Απριλίου 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, σκέψη 70 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 90 Τούτο όμως δεν συμβαίνει όταν το καταχρηστικό στοιχείο μιας ρήτρας συνίσταται σε συμβατική υποχρέωση διακριτή από τους λοιπούς όρους και δυνάμενη να εξεταστεί μεμονωμένα ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα της (πρβλ. απόφαση της 29ης Απριλίου 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, σκέψη 71), εφόσον ο όρος που προβλέπει μια τέτοια υποχρέωση μπορεί να θεωρηθεί ως δυνάμενος να διαχωριστεί από τους λοιπούς όρους της σχετικής ρήτρας.
- 91 Πράγματι, η οδηγία 93/13 δεν απαιτεί από το εθνικό δικαστήριο να αφήσει ανεφάρμοστες, πέραν της ρήτρας που κηρύχθηκε καταχρηστική, και εκείνες που δεν έχουν χαρακτηριστεί ως καταχρηστικές, δεδομένου ότι ο σκοπός που επιδιώκει ο νομοθέτης στο πλαίσιο της οδηγίας αυτής συνίσταται στην προστασία του καταναλωτή και στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών με τη μη εφαρμογή των ρητρών που κρίνονται καταχρηστικές και τη διατήρηση, καταρχήν, της ισχύος των λοιπών ρητρών της επίμαχης σύμβασης (απόφαση της 29ης Απριλίου 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, σκέψη 72 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Ο κανόνας αυτός ισχύει και για τους διάφορους όρους της ίδιας ρήτρας, εφόσον η απάλειψη ενός καταχρηστικού όρου δεν θίγει την ίδια την ουσία της ρήτρας.
- 92 Εν προκειμένω, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η μία και μόνη ρήτρα που καθορίζει το σύνολο των προϋποθέσεων σχετικά με την αποπληρωμή των οικείων δανείων, όπως είναι τα καταβλητέα ποσά και οι διάφορες δόσεις, περιλαμβάνει επίσης όρο σχετικό με τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο πρέπει να καταβληθούν τα ποσά αυτά, ήτοι σε υπάλληλο του δανειστή στην κατοικία του δανειολήπτη.

- 93 Υπό την επιφύλαξη της εκτίμησης στην οποία θα πρέπει να προβεί το αιτούν δικαστήριο λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των περιστάσεων που αφορούν τις οικείες συμβάσεις και τις σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου, προκύπτει ότι ένας όρος ο οποίος καθορίζει τέτοιο συγκεκριμένο τρόπο εκπλήρωσης της υποχρέωσης του καταναλωτή προς καταβολή ποσών συνιστά συμβατική υποχρέωση διακριτή από τους λοιπούς όρους μίας και μόνης ρήτρας όπως αυτή που περιγράφεται στην προηγούμενη σκέψη της παρούσας απόφασης και έχει παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με τα στοιχεία της σύμβασης που καθορίζουν την ουσία της εν λόγω ρήτρας, όπως αυτά που αφορούν τον καθορισμό των καταβλητέων ποσών και των δόσεων εντός των οποίων πρέπει να γίνει η καταβολή τους. Εξάλλου, η απάλειψη του όρου αυτού δεν είναι ικανή να επηρεάσει την ίδια την ουσία της σχετικής ρήτρας, δεδομένου ότι ο καταναλωτής εξακολουθεί να οφείλει να εκπληρώσει την υποχρέωσή του προς αποπληρωμή σύμφωνα με τις λοιπές προϋποθέσεις που προβλέπει η ρήτρα αυτή επιλέγοντας οποιονδήποτε από τους τρόπους πληρωμής που επιτρέπονται κατά το εθνικό δίκαιο.
- 94 Τέλος, προστίθεται, αφενός, ότι η δικαστική διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας ή, κατά περίπτωση, στοιχείου συμβατικής ρήτρας που καλύπτεται από την οδηγία 93/13 πρέπει, καταρχήν, να έχει ως συνέπεια την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα βρισκόταν ο καταναλωτής εάν δεν υπήρχε η ρήτρα ή το στοιχείο αυτό [πρβλ. απόφαση της 15ης Ιουνίου 2023, Bank M. (Συνέπειες της ακύρωσης της σύμβασης), C-520/21, EU:C:2023:478, σκέψη 57 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία]. Επομένως, η τήρηση της αρχής της αποτελεσματικότητας εξαρτάται, καταρχήν, από τη λήψη μέτρων που καθιστούν δυνατή την αποκατάσταση της κατάστασης αυτής.
- 95 Αφετέρου, μέτρα τα οποία συνιστούν τη συγκεκριμένη εφαρμογή της απαγόρευσης των καταχρηστικών ρητρών δεν μπορούν να θεωρηθούν ως αντίθετα προς την αρχή της ασφάλειας δικαίου [πρβλ. απόφαση της 15ης Ιουνίου 2023, Bank M. (Συνέπειες της ακύρωσης της σύμβασης), C-520/21, EU:C:2023:478, σκέψη 72]. Πράγματι, υπό την επιφύλαξη, ειδικότερα, της εφαρμογής ορισμένων εθνικών δικονομικών κανόνων, ιδίως εκείνου που προσδίδει ισχύ δεδικασμένου σε δικαστική απόφαση, η αρχή αυτή δεν πρέπει να θίγει την ουσία του δικαιώματος των καταναλωτών να μη δεσμεύονται από ρήτρα που έχει θεωρηθεί καταχρηστική, δικαιώματος το οποίο αντλούν από το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 (πρβλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψεις 67, 68 και 71).
- 96 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των αρχών της αποτελεσματικότητας, της αναλογικότητας και της ασφάλειας δικαίου, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στο να κηρυχθεί άκυρη μια σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι μόνον η συμβατική ρήτρα η οποία καθορίζει τον συγκεκριμένο τρόπο καταβολής των οφειλόμενων περιοδικών δόσεων είναι καταχρηστική και ότι η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τη ρήτρα αυτή. Ωστόσο, όταν μια ρήτρα περιλαμβάνει όρο δυνάμενο να διαχωριστεί από τους λοιπούς όρους της ρήτρας, ο οποίος μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα του και του οποίου η απάλειψη θα καθιστούσε δυνατή την αποκατάσταση της ουσιαστικής ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων χωρίς να επηρεάσει την ουσία της οικείας σύμβασης, η εν λόγω διάταξη, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα των ανωτέρω αρχών, δεν συνεπάγεται ότι η ρήτρα, ή ακόμη και η σύμβαση, πρέπει να κηρυχθούν άκυρες στο σύνολό τους.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 97 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπου που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές,

έχει την έννοια ότι:

εφόσον δεν αποκλείεται, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 2, σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της οδηγίας, η εξέταση του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας σχετικής με έξοδα εκτός τόκων η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τέτοιας ρήτρας μπορεί να διαπιστωθεί λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η ρήτρα προβλέπει την εκ μέρους του καταναλωτή καταβολή εξόδων ή προμήθειας ποσού προδήλως δυσανάλογου σε σχέση με την υπηρεσία που παρέχεται ως αντιπαροχή.

- 2) Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας,

έχει την έννοια ότι:

αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία, η οποία απαιτεί, προκειμένου να γίνει δεκτή η αγωγή καταναλωτή με την οποία ζητείται να αναγνωριστεί ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση καταχρηστικής ρήτρας που περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα με επαγγελματία, να αποδειχθεί η ύπαρξη έννομου συμφέροντος, εφόσον θεωρείται ότι δεν υφίσταται έννομο συμφέρον όταν ο καταναλωτής δύναται να ασκήσει αγωγή για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού ή όταν μπορεί να προβάλει την αδυναμία επίκλησης της ανωτέρω ρήτρας στο πλαίσιο της άμυνάς του σε ανταγωγή με αίτημα την εκπλήρωση υποχρέωσης, την οποία έχει ασκήσει εναντίον του ο επαγγελματίας βάσει της εν λόγω ρήτρας.

- 3) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των αρχών της αποτελεσματικότητας, της αναλογικότητας και της ασφάλειας δικαίου,

έχει την έννοια ότι:

δεν αντιτίθεται στο να κηρυχθεί άκυρη μια σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι μόνον η συμβατική ρήτρα η οποία καθορίζει τον συγκεκριμένο τρόπο καταβολής των οφειλόμενων περιοδικών δόσεων είναι καταχρηστική και ότι η σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς τη ρήτρα αυτή. Ωστόσο, όταν μια ρήτρα περιλαμβάνει

όρο δυνάμενο να διαχωριστεί από τους λοιπούς όρους της ρήτηρας, ο οποίος μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα του και του οποίου η απάλειψη θα καθιστούσε δυνατή την αποκατάσταση της ουσιαστικής ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων χωρίς να επηρεάσει την ουσία της οικείας σύμβασης, η εν λόγω διάταξη, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα των ανωτέρω αρχών, δεν συνεπάγεται ότι η ρήτρα, ή ακόμη και η σύμβαση, πρέπει να κηρυχθούν άκυρες στο σύνολό τους.

(υπογραφές)